

АРХІТЕКТУРА МІСТА ЯК ДЖЕРЕЛО ЗНАННЯ ПРО ПОВСЯКДЕННІСТЬ: ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ

У статті розглядається питання теорії та методології дослідження простору міської повсякденності. В архітектурі міста закарбовуються та отримують просторове вираження повсякденні практики. Архітектурне середовище міста одночасно є і умовою, і обмеженням виконання повсякденної дії. Засновуючись на системному підході до культури М. С. Кагана, архітектуру як частину культури пропонується розглядати через її співвідношення із природою, суспільством та індивідом, з огляду на історичну динаміку.

Ключові слова: простір повсякденності, місто, архітектура, системний підхід, просторові уявлення.

В статье рассматривается проблема теории и методологии исследования пространства городской повседневности. В архитектуре города фиксируются и получают пространственное выражение повседневные практики. Архитектурная среда города одновременно является и условием, и ограничением осуществления повседневной деятельности. Основываясь на системном подходе к культуре М. С. Кагана, архитектуру как часть культуры предлагается рассматривать через ее соотношение с природой, обществом, индивидом, учитывая историческую динамику.

Ключевые слова: пространство повседневности, город, архитектура, системный подход, пространственные представления.

The article considers the problem of theory and methodology of research of urban everyday life space. Everyday practices are fixed and spatially expressed in architecture of a city. The architectural environment of the city is both a condition and a limitation for daily activities realisation. Basing on M.S. Kagan's system approach to the culture, it is suggested to consider the architecture, as a part of culture, through its correlation with nature, society and individual taking into account the historical dynamics.

Key words: the space of everyday life, city, architecture, system approach, spatial representation.

Починаючи з кінця ХХ ст. життєвий світ людини стає в авангарді наукового пізнання. У цей час окреслюються соціологія повсякденного життя та історія повсякденності, увага яких приділяється рутинним, звичним практикам, що не являли наукового інтересу для цього [1, 2]. Історія повсякденності є специфічною дисципліною, яка покликана через аналіз звичних подій з життя людей у певні відрізки часу знайти тонкі, непомітні та вислизаючи від традиційної історичної науки характеристики минулого. Тобто предметом дисципліни є змістовна складова повсякденного життя.

Предметне поле соціології повсякденності значно ширше. Сюди входять не тільки безпосередні дослідження узвичаєних взаємодій, а й питання теорії та методології повсякденності. Підґрунтя розуміння та дослідження життєвого світу, повсякдення було закладене Е. Гуссерлем, А. Шюцем, П. Бергером, Т. Лукманом, І. Гофманом, Г. Гарфінкелем й А. Сікурелом.

Сьогодні дослідження мікрорівня соціальної реальності, вживання понять «життєвий світ», «повсякденність», «повсякденні практики» є інтелектуальною модою. Наведені поняття поступово стають загальним місцем наукового дискурсу і втрачають своє значення та сенс¹. Тому звернення до питань теорії та методології дослідження повсякденності набуває першочергового значення. Якщо ми подивимось на розвиток ідей соціології повсякденності, то побачимо, що визначаючими у розумінні «непроблематичної реальності» є часова та просторова перспективи. Простір та час є невід'ємними умовами утворення конструктів здорового глузду, які забезпечують розуміння одне одного. Але просторовій перспективі приділялось менше уваги, ніж часовій. У працях засновника феноменологічної соціології А. Шюца знаходимо, що однією з основних характеристик специфічного когнітивного стилю повсякденності є стандартний час, який утворюється на перехрещенні внутрішнього (*duree*) та космічного часів [4, с. 17]. Простір у свою чергу розглядається як універсальна структура, організована у зони актуальної та потенційної досяжності виконання проектів дій (проектів, заснованих на мотивах «для-того-щоб» и «тому-що»). Проте, просторовий аспект має не менш визначаюче значення для розуміння організації повсякденної взаємодії порівняно із часовим виміром².

Слід сказати, що аналіз просторового виміру повсякденності не є розповсюдженим³, але його застосування ми можемо знайти в сучасній соціології міста [7]. Значну поширеність сьогодні отримує дослідження міста в рамках «нового урбанізму». Е. Амін та Н. Тріфт характеризують новий урбанізм як такий, що «розглядає місто як місце мобільності, як потік і повсякденність, і який розрізняє міста за їх повторюваними феноменологічними зразками» [8, с. 1]. Новий урбанізм поданий репрезентативними теоріями, тобто теоріями, які зосереджені на вивченні культурних репрезентацій. Розгляд міста як тексту в традиції М. де Серто є одним із характерних напрямків репрезентативних теорій [9]. Але місто постає перед нами також певним чином організованим матеріальним середовищем.

Метою статті є розгляд архітектури міста як джерела знання про просторове вираження повсякденності.

---

¹ Концептуальною в напрямку розмежування та пояснення понять «життєвий світ» та «повсякденність» є стаття О. С. Зубарева «Концепт «життєвого світу» в історико-соціологічній ретроспективі (теоретико-методологічні підходи першої половини ХХ ст.)» [3].

² Детально про це див. [5].

³ В цьому сенсі відзначається монографія В. Д. Лелеко «Простір повсякденності в європейській культурі» [6], де автор на основі системного підходу до культури М. С. Кагана аналізує просторовий, часовий та змістовний рівні повсякденності.

Для цього нам необхідно пояснити, що ми розуміємо під простором повсякденності. Засновуючись на ідеях класиків феноменології, ми визначаємо, що простір повсякденності організований навколо «Я» діючого індивіда, структурується на зони актуальної та потенційної досяжності. Внаслідок того, що в ході щоденних практик та безпосередньої взаємодії обличчям-до-обличчя зони актуальної та потенційної досяжності діючих індивідів постійно перехрещуються (одночасно із цим перехрещується внутрішній та космічний час і виникає стандартний час), виникає світ інтерсуб'єктивності. Він можливий завдяки утворенню в спільних просторово-часових умовах типізованих конструктів – конструктів здорового глузду.

З іншого боку, індивіди взаємодіють у вже існуючому фізичному просторі, вони організовують, проектують, виконують свої повсякденні дії в ньому. Відстані, кордони, перепони у фізичному просторі впливають на те, які саме зони актуальної та потенційної досяжності ми маємо. Наприклад, моє знаходження на Землі та мої фізичні особливості обмежують мою можливість дотягнутися до зірок чи місяця. У свою чергу, матеріальне середовище міста – це в основному продукт людської діяльності – перетворене природне середовище, «друга природа».

Якщо розглядати місто як створену «другу природу», то воно постане перед нами як певним чином організована сукупність архітектурних об'єктів. Архітектура є поєднанням матеріальної та художньої, а іноді і духовної культури (сакральні споруди). Створюючи житло, людина реалізує утилітарну функцію та прагне до естетизації домівки, її прикрашання. Специфіка архітектурної форми обумовлена не тільки утилітарними потребами: захистом від несприятливих умов та пристосуванням до особливостей ландшафту, а і культурою суспільства¹. Матеріальне тіло міста – його архітектура, віддзеркалення суспільних настроїв певної епохи, те, в чому зберігаються та завдяки чому транслуються культурні коди суспільства.

Культуру суспільства ми розглядаємо, засновуючись на системному підході М. С. Кагана [11]. Відповідно до системного підходу, культура розглядається як «система, що рефлектує», тобто «така, що має самосвідомість, яка здійснює цілеспрямований вибір вектору розвитку і здатна вільно змінювати напрямок своєї діяльності» [11, с. 25]. М. С. Каган розглядає функціонування культури як системи через її співвідношення із «контрагентами»: природою, суспільством та людиною (відповідно відносини між культурою та її «контрагентами» мають практичний, духовно-теоретичний та практично-духовний характер), виокремлюючи три зрізи – матеріальну (тіло людини чи тварини, технічна річ, соціальна організація), духовну (знання, цінність, проект) та художню предметність (втілений художній образ). Системний підхід передбачає наявність трьох компонентів –

---

¹ Див. роботу П. Бурд'є «Практичний зміст» [10], в якій він докладно розповідає про проєкцію вірувань алжирських селян на організацію будинку.

елементно-структурного, функціонального та генетичного (історичного) – і засновується на принципах необхідності та достатності. Відповідно до цього виділені зрізи аналізуються в їх історичному розвитку, що дозволяє ґрунтовно пізнати досліджувану систему, а не обмежуватися описанням її елементів, їх внутрішніх зв'язків між собою та зовнішніх зв'язків із оточуючою реальністю.

Згідно із системним підходом до культури М. С. Кагана, архітектуру як частину культури ми пропонуємо розглядати через її співвідношення із природою, суспільством та індивідом, зважаючи на історичну динаміку. Взаємовідношення «архітектура – природа» є конкретизацією взаємовідношення культура – натура («друга природа» – природа). Територіально локалізоване у просторі, місто реалізується завдяки архітектурним об'єктам. В цьому напрямку являє інтерес вивчення обумовленості архітектурної форми та структури міста природними умовами, ландшафтом. Взаємовідношення «архітектура – суспільство» можна аналізувати за двома рівнями: перший – локальний, тобто взаємовплив архітектури та міської громади (спільноти), другий – глобальний, тобто аналіз архітектури в межах всього суспільства (окремої держави). В напрямку «архітектура – суспільство» цікавим є вплив пануючої влади на структурування фізичного простору міста. Аналіз взаємовідношення «архітектура – індивід» передбачає звернення до мікрорівня соціальної реальності. На цьому рівні актуалізується аналіз міських повсякденних практик окремого індивіда. В архітектурній формі застигають щоденні рутинні практики, змінюється призначення та функції об'єктів. Варто брати до уваги те, що повсякденні практики виявляються одночасно відображенням макроструктур і джерелом внесення змін у макроструктури.

Матеріальне середовище міста виступає не тільки ареною для повсякденної діяльності людей, а є середовищем, що сприймається діючими індивідами і впливає на утворення суспільних та індивідуальних уявлень, що можуть змінюватися з часом залежно від зміни міського ландшафту та функціонального призначення об'єктів міського простору. Особлива здатність до утворення уявлень у індивідів властива визначним пам'яткам міста, які є обличчям міста і навантажені певним ціннісно-емоційним змістом. Кожне місто має свої визначні пам'ятки, які виступають орієнтирами в просторі міста не тільки для мешканців, а і для гостей міста.

Суспільні просторові уявлення не зводяться до простої суми індивідуальних просторових уявлень. Вони формуються через процес спільної взаємодії у просторі, під час проживання міського простору. Суспільні просторові уявлення, мовою феноменологічної соціології, можна визначити як конструкти здорового глузду, на основі яких мешканці міста можуть розуміти один одного та взаємодіяти. У визначенні суспільних просторових уявлень необхідно вирізняти образи простору та уявлення про простір.

Образ середовища – це «розумовий малюнок, який може бути викликаний в свідомості, коли індивід, предмет чи місце, територія

знаходяться поза зоною досяжності наших органів відчуття» [12, с. 66]. Просторове уявлення є «когнітивною структурою чи закодованою системою, яка дозволяє індивіду адекватно реагувати на зміни прояву сигналів зовнішнього середовища» [12, с. 66]. Тобто уявлення є схемою, відповідно до якої людина організує знання про середовище в єдине ціле. Формування образів пов'язане із процесами уяви і не потребує безпосереднього освоєння середовища, у той час як для формування просторових уявлень необхідне освоєння простору.

Таким чином, розглядаючи місто як соціально-територіальну спільноту, яка формує простір свого спільного проживання, ми пропонуємо розглядати просторове вираження міської повсякденності на основі системного підходу до культури М. С. Кагана через вивчення рівнів «архітектура – суспільство», «архітектура – природа», «архітектура – індивід». Організація архітектурних об'єктів міста, їх символічне, сенсове та функціональне значення відображається у просторових уявленнях. У свою чергу, суспільні просторові уявлення, що формуються в процесі спільного проживання міського простору, стають основою взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вамбольдт Н. В. Повседневность в истории / Н. В. Вамбольдт, М. П. Шубина // Вестник Омского гос. пед. ун-та: Электронный научный журнал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.omsk.edu/article/vestnik-omgrpu-27.pdf>
2. Барбакова К. Г. Проблема повседневности и поиски альтернативной теории социологии / К. Г. Барбакова, В. А. Мансуров // ФРГ глазами западногерманских социологов: Техника – интеллектуалы – культура. – М.: Наука, 1989. – С. 296-392.
3. Зубарев О. С. Концепт «життєвого світу» в історико-соціологічній ретроспективі (теоретико-методологічні підходи першої половини ХХ ст.) / Зубарев Олександр Сергійович // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. праць. – Вип. 19. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 110-116.
4. Щюц А. О множественности реальностей / А. Щюц // Социологическое обозрение. – 2003. – Т. 3. – № 2. – С. 2-34.
5. Живілова М. С. Просторовий вимір повсякденності: проблеми соціологічної концептуалізації / Живілова Маргарита Сергіївна // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: зб. наук. праць. – Вип. 18. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – С. 95-100.
6. Лелеко В. Д. Пространство повседневности в европейской культуре [Электронный ресурс] / В. Д. Лелеко. – СПб.: Санкт-Петербургский гос. ун-т культуры и искусств, 2002. – 220 с. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/461703/>.

7. Трубина Е. Г. Город в теории: опыты осмысления пространства / Елена Трубина. – М.: Новое литературное обозрение, 2011. – 518 с.
8. Амин Э. Внятность повседневного города / Э. Амин, Н. Трифт // Логос. – 2002. – № 3-4. – С. 1-25.
9. Серто М. По городу пешком / Мишель де Серто // Социологическое обозрение. – 2008. – Т. 7. – № 2. – С. 24-38.
10. Бурдьё П. Практический смысл / Пьер Бурдьё. – СПб.: Алетейя; М.: Ин-т экспериментальной социологии, 2001. – 562 с.
11. Каган М. С. Философия культуры / М. С. Каган. – СПб: ТООТК «Петрополис», 1996. – 416 с.
12. Голд Дж. Психология и география: Основы поведенческой географии: Пер. с англ. / Авт. предисл. С. В. Федулов. – М.: Прогресс, 1990. – 304 с.